

az ember csupán közvetlen politika cselekvésében, minden háttér nélkül, nem társadalmi hatásában került bemutatásra, hanem az összefüggésekből kiragadva, hamis kivágásaként annak, ami tulajdonképpen teszi.

Anna Seghers könyve nem ismeri a „hőst“, csak a hősokeket, s ezek hősiességét az olvasó előtt azok társadalmi létéből s létüknek a tudatra való hatásából teszi érthetővé. A regényben így nem található sehol az akadémikus irodalom fantomja, az egyes, aki az egyetlennek tartja magát. A regényben mindenütt az osztályszerű közösség szelleme s az egyén differenciált magatartásában jelentkező társadalmi meghatározottság kerül költői alakításra. Jól jegyezzük meg: költői alakításra, nem pedig proklamálva, vagy hirtelve. Anna Seghers alkalmazza az elméletet és nem citálja. *Bemutatja* a közösséget. Ez a közösség azonban nem séma, hanem életeleveníen küzködő egység.

Anna Seghers utolsó előtti könyve a *Die Gefährten*. Ebben is a hősiességet alakította: a hősiességet az illegális harcban. Ezek a hősök azonban könnyen a magányosságba hulltak, el voltak szakadva a tömegtől, illetve nagyon gyakran megtörtént velük, hogy elszakadtak. A tömeg ebben a regényében névtelen háttér. Az ezután megjelenő könyvében (*Der Kopflohn*) a harcos sajnálatos elmagányosodása az uralkodó motívum.

Mindaz, „amit a *Der Weg durch den Februar*-ról mondtunk igazolja, hogy milyen nagy az a haladás, amit Anna Seghers megtett. A tömeg elvesztette anonimitását. A. S. érti és beszél a tömeg nyelvét s ezzel gyakorlatilag intézi el azt az előítéletet, amit az akadémikus esztétika termelt s hozott fel érvel a negyedik rend irodalmi kísérleteivel szemben. A nép ama nyelve, amin Anna Seghers ír, olyan tiszta, nem is beszélve költőiségéről, hogy joggal mondhatjuk: a mai németországi irodalom — összehasonlítva ezzel — még nyelvileg is teljesen ellaposodott. Különben is csábító az alkalom összehasonlítani Anna Seghers regényét a Harmadik Birodalom irodalmi termelésével s újból megállapítani, hogy melyik oldalon van a hanyatlás és melyiken a fellendülés.

Irodalmunk még el nem ért célja: a szocialista realizmus. Anna Seghers regénye nagyon fontos adalék ennek a követelésnek a megvalósításához.

Természetesen vannak a könyvnek hibái is. Formálisan: a cselekmény nagyon is feszültségre készült, politikailag: az ausztriai fasizmus náci formáját teljesen mellőzi. Ezek a hiányok azonban csak kevésbé csökkentik a mű értékét. (H. K.)

\* *Der Weg durch den Februar*: Anna Seghers (Edition Carrefour. Paris. 1935.)

**H**EINE KÉT TÜZ KÖZÖTT. Heine kérdése ma is oly korszerű és bizonyult, mint közvetlenül halála után. A mai Németország, ha verseit nem is tudja megsemmisíteni, legalább nevét törli az iskolakönyvekből. Düsseldorf városa egy hozzá életrajzi adatokért forduló francia írónak azt válaszolta, hogy nincs arról tudomása, miszerint falai között egy Heine nevű német költő született volna. A német emigráns lapok viszont egymás után idézik Heinét, akinek keserű gúnya és oly sokszor félreismert harcos lendülete annyira megfelel a mai állapotoknak, mint ha Heine is azok közé az „Untermensch“-ek közé tartozna, akiknek el kellett hagyniok a mai Németországot. Max Brod új Heine életrajza (*Heinrich Heine, Allert de Lange. Amsterdam*) ennek ellenére a zsidó nacionalizmus számára akarja kisajátítani Heinét. Szerinte meg volt ugyan Heineban az a vágy, hogy német legyen, öröklött faji adottságai

azonban megakadályozták ebben. Brod fajelmélete természetesen nem fedti teljesen a nemzeti-szocializmus faji teóriáit. Brod a zsidó fajt nem alacsonyabbrendűnek, hanem lényegesen másnak tartja a germánál. Heine így sorsszerűen nem lehetett német. Műve csupán „mellékterméke, kísérő jelensége“ a német kulturának, s működése a német szellem fejlődéstörténete szempontjából „legalább is érdektelen.“ Brod nem beszél a jelenlegi helyzetről, de célozgatásaiból kitűnik, hogy a mai Németország kulturpolitikája ellen csak az a kifogása, hogy a zsidó írók alkotásait nem kezeli azzal a rokonszenvvel, amely a teljesen idegen, de mindenesetre jószándékú jövevényeknek a „fair play“ alapján kijár. Brod szerint, ha Heinet a zsidó szellem fejlődése szempontjából vizsgáljuk, úgy minden érthetővé válik nála, „még hibái és ellentmondásai is.“ Az „örök zsidó szellem“ mibenlétét nem fejti ugyan érthetően ki, de pár jellegzetes vonását megadja. A zsidó többek közt „politikailag tehetségtelen“, hajlamos a „vitázó szónak“ túl nagy jelentőséget tulajdonítani, s ha akadnak is egyes, koruk színvonalán álló zsidók, a zsidó írók és tudósok többsége évtizedekkel a korszellem mögött jár. Például most is még sok zsidó akad, aki magát materialistának vallja, holott a materializmus „már nem csak a filozófiában, hanem a természettudományokban is túlhaladott álláspont..“ Brod az ilyen „korszerűséggel és tudományossággal“ „hazavitt“ Heinet a cionizmus előfutárjává teszi, minnek következtében Heine alakja hihetetlenül megcsonkítva és megszegényedve kerül ki ez új „értékelésből.“ Hogy a Brod által hajszolt örök szellem érvényesülhessen, eltűnik a kor, amelyben Heine élt és alkotott, a mozgalmas és bonyodalmas XIX. század, melynek nagy történelmi találkozásait, a polgári rend végleges uralomrajutásának az emberiség új, nagy követeléseivel való összefonódását az irodalomban — az egy Petőfit kivéve — senki oly' élesen és mélyen ki nem fejezte, mint Heine. Brod gondosan kihámozza Heinet a német kulturkörnyezetből. Középkori zsidó költőket és elő szellemi őseiként, de ugyanakkor megfélemledik a Minnesänger Walter von der Vogelweide-ről, aki pedig nem csak formailag, hanem mint tudatos politikai költő tartalmilag is erősen hatott Heinere. Brod azonban még ennél tovább megy. Annak a Heinenak az esetében, aki a német nyelv egyik legnagyobb művésze, aki Tannhäuserrel Wagnert és Takácsdalával Hauptmannt inspirálta, nem csak azt állapítja meg, hogy „közömbös a német szellem fejlődéstörténete szempontjából“, hanem egész sor idézetet szed össze, melyek mind heves kirohánásokat tartalmaznak, a német reakció ellen s diadalmaskodva jelenti ki, hogy azok nem Heinetől, hanem Goethetől, Schillertől, Achim von Arnim-től és Hebbel-től származnak, akiktől nem vették rossz néven, mert németek voltak; míg Heine szegény... Vagyis Heine nem is volt olyan gonosz, mint amilyennek mondják. Évvel aztán el is intézi Heinet, mint politikai költőt. Ez a magyarázata, amiért a vaskos kötetben oly' kevés szó esik Heine harcos verseiről és prózájáról. Ami viszont a zsidóságot illeti, hogy t. i. az nem jelent sorsszerű szenvedést, azt Marx példája illusztrálja, aki számára származása sose jelentett problémát. Bizonyos, hogy ez Heinénel nem volt így. „Zsidó származása élete szerencsétlensége és szerencséje volt. Az tette létét nyugalom és békenélkülivé. De az vezette őt a szabad emberiség előharcosai közé, kiknek sorában neve kiolthatatlan fényvel csillog“ — írja Mehring Heine életrajzában. — Heine a polgárság képviselője volt az irodalomban. Az a feladat, melynek életét szentelte, a szabad, egységes polgári Németország kialakítása, nem sikerült azokkal az eszközökkel, melyekkel az Angliában és Franciaországban sikerült. Heine szakadatlanul küzdött, otthon és a száműzetésben hazája hivatalos reakciója és következetlen, megalku-

vó „haladóí“ ellen.

„Elveszett órszemként a szabadságharcban, Harminc évig tartottam ki a posztomon, Harcoltam remény nélkül a győzelemre, Tudva, hogy sose látom viszont otthonom. — Örököttem éjjel és nappal szüntelen, Mig sok társam aludt a sátorlap alatt. (S ha el is szenderültem egy-egy pillanatra, Horkolásuk megzavarta az álmodat.)“ (Enfant perdu.) — Ebben a hosszú harcban Heine a komor harag és a metsző gúny hihetetlenül éles fegyvereit edzette ki magának. S mert élete olyan kéréllhetetlenül vitte előre a harc és a szenvedések útján, felülemelkedett idején és osztályán s egy pillanatra meglátta messze maga előtt a szocializmus ígért földjét. „A német iparosok és munkások — nagy filozófusaink örökösei“ írta már 1834-ben. „Nem a forradalom külsőségei számítanak, hanem mélyebb kérdései. Ezek a kérdések pedig nem a formákra és személyekre, hanem a nép anyagi jólétére vonatkoznak. . . Amióta az ipar és gazdaság fejlődése által lehetségessé vált, hogy az embereket nyomorukból kiemeljük és a földön boldogokká tegyük, azóta, azóta. . . értenek, úgy-é. És az emberek is meg fognak bennünket érteni, ha meg mondjuk nekik, hogy ezentul krumpli helyett mindennap marhahúst esznek, hogy kevesebbet dolgoznak és többet táncolnak. Higyjék el, az emberek nem szamarak“. — Ez a kérdés egész életén keresztül foglalkoztatta Heinet. Utolsó éveiből származó néhány kijelentése utal azokra a mély vívódásokra, melyek Heine lelkében az arisztokratikus esztéta és a tömeg anyagi emelkedését kívánó „logikus“ között lefolytak. Heine félt a tömeg uralmától. Félt attól, hogy a „sötét képrombolók“ „kérgeg kezeikkel szét fogják rombolni a szépség márványszobrait“, hogy a „Dalok könyvének“ lapjaiba a szatócs kávé és teát csomagol majd a jövő öregasszonyai számára. De két hang szólalt meg lelkében azon rendszer mellett, mely annyira ellentétben állt „összes érdekeivel és hajlamaival“. „Két hang, a gyűlölet és a logika hangja. . . Ha nem tudom megcáfolni azt a tételt, hogy minden embernek joga van enni, úgy alá kell vetnem magam ezen állítás minden következményének. . . Áldott legyen az a fűszeres, aki zacskót fog csavarni költeményeimből, hogy kávé és dohányt öntsön belé azoknak a jó öregasszonyoknak, kiknek a méltatlanság mai világában talán nélkülözniök kell az ilyen kellemetességeket. Vivat justitia, pereat mundus. . . A másik hang a gyűlölet hangja. . . A gyűlöleté azzal a párttal szemben, amely közös ellenségünk. . . A német nemzetiesség pártjáról beszélek. . . azokról a hamis hazafiakról, azokról az 1815-beli teutomán utódokról, akik ultranémet pojácaruhájukat csak megújították, s fülüket kissé körülnyiratták. . . A nacionalizmus elleni gyűlöletből még szeretni is tudnám a képrombolókat.“ (A *Lutetia* előszavából.) — Heine alkotásának mély értelmét adja vissza ez az idézet. Ugyanezeket a gondolatokat fejezi ki, sok más verssel együtt, a már a matrácárból származó „Vándorpatkányok“ és a „A felsőbbrendű szamarak.“ A Vándorpatkányokban egyformán visszataszító színben tűnnek fel a rohamra induló éhes s a védekező jóllakott patkányok, de a végkövetkeztetés az, hogy „A korgó gyomrok nagy tömegének, Leves logika kell és gombóc érvek, A marhasült a legsúlyosabb nézet, A füstölt kolbász az ékes idézet. — A vajban sült hallgatag potykát Inkább meghallgatják a lázadó hordák Mint az ékesszóló híres Mira-beaut, Vagy Róma büszkeségét, Cicerót.“ — „A felsőbbrendű szamarak“ban viszont a hamis nacionalizmussal való leszámolás aktuális. Mintha egyenesen a nemzeti-szocialista frazeológiára akarna válaszolni Heine, amikor a fajszamarat így beszélteti: — „Áruló vagy, mondta, hiszen, nincs csöpp számárvér sem benned, Nem vagy számár, alig hiszem, hogy számárkanca ellett. — De ha nem is vagy idegen, Hú számár sose

voltál, Észállat vagy, akit hidegen Hagy a számai zsoltár.“ — A polgársághoz való tartozás és ugyanakkor az anyagi érdekek fennhéjázó megvetése, a szocializmustól való indokolatlan félelem és a történelmi s erkölcsi szükségszerűség látnoki felismerése; a kor nagy kérdéseinek mély átérzése és azok megoldásának lehetetlenségéből fakadó komor elkeseredés és gyilkos ironia, érzékeny széplélek és tévelygő, de mindig harcos ember, ime néhány vonás Heine arcképéhez. Ebből a szempontból kell és lehet csak Heine kérdését felgöngyöltetni a korszerű átértékelés alkalmával. S amíg sor kerülhet erre, — addig művei beszélnek magukért. Heine nem hagyja magát sem elhallgattatni, sem reakciós célokra kiszajátítani.

(Cluj)

Csehi Gyula

**ÉLŐ TÖRTÉNELMI DRÁMA.** A Goebbels-uralta német színpad a perifériára szorított minden eddig volt dramaturgiai értéket. A fehér egerek és bűzbombák argumentuma erősebb és diadalmasabb volt, mint a Brechtek, Wolfok és Piscatorok etikai és tudásbeli plussza. A mai német színpad hőroza Schlageter lett, az önműködő automata, aki revolvért ránt, ha ezt a szót hallja, hogy kultura.

A német kulturperiódus utolsó nagy színpadi eseménye a magyar Hágy Gyula történelmi drámája volt, melyet egy svájci kiadó most könyv alakban mentett át értékigazolásnak és váddokumentumnak (*Gott, Kaiser und Bauer*. Oprecht & Helbling, Zürich). Annak idején 1932 decemberében a náci terror következtében az állandó zsufolt házak ellenére le kellett venni a berlini Deutsches Theater műsoráról, mert „nem lehet túrni, hogy a német nép történelmi fejlődésének motívumait meghamisítsák. Már pedig azt meg kell hagyni, hogy Julius Hay az illuziók szétrombolásához elsőrendűen ért.“ (Angriff.)

A német nemzeti szocializmus ellensége minden valóságnak, legyen az kézzelfogható mai konkrétum, vagy történelmi valóság. Illuziókból él és illuziókat éltet. Korszerű jelszavak, vagy történelmi frázisok: egyformán valóságot hamisítanak és illuziókat erősítenek. Ellenség mindenki, aki illuziókkal nem törődve a tegnap és ma egyformán elferdített valóságára hívja fel a figyelmet. Ellenség Hágy Gyula, aki történelmi illuziókat rombol, amikor kimutatja, hogy a hatalomért való tülekedés valósága: történelemmé avatott nagystilű üzlet, kalandorfelelőtlenség és cinikus komédia, melynek semmi köze nem lehet takaró frázisai valóságához: nemzethez, hazához, néphez. Császárság, pápaság, a hatalmi kérdés: adok-veszek. De a tét: népek, akiknek semmi lényeges közük sem az egyikhez, sem a másikkhoz. A történelmi illuziók rombolása a jelenre is kihat. Ha Hágy történelmi drámája csak Zsigmond, Huss és a pápa történelme lenne, Hágy Gyulát nem avatták volna ellenséggé a náci rohamcsapatok. Ebben a drámában a drámai mag kisugárzása azonban kikezdi a jelen hatalmasságait is. Zsigmond a felelőtlenül trónokra ráhibázó kalandor, aki nemcsak polgárokat hizlal, hogy aztán jól megfejhesse őket, de aki a feltörő forradalmi erőkkkel, a Hussokkal is elkezd kacérkodni, amikor ennek hatalmi érdekéből hasznát veszi, hogy aztán minden skrupulus nélkül elejthesse... ez a Zsigmond kísérteties közelségbe kerül korunk egyik hőrozával, aki — miután eleget kacérkodott a forradalmi demagógiával — a tavalyi nürnbergi pártnapon — szimbolikusan — már kinyújtotta kezét a német-római császárság uralmi jelvényei után és aki — a tegnapi forradalmi kacérkodást rég feledve — egyforma elánnal veti magát a népi ellenségre, akár csak Zsigmond a hussitizmus vallásforradalmi magvát társadalmi és népi síkon kiterébélyesítő Zsiskára.

Hágy Gyula tudatosan rombol történelmi illuziókat, mert tudja, hogy